

3.4. Teisiniai pokyčiai asmenvardžių rašymo srityje

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
 Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
Prof. dr. Katažyna Bogdzevič
 E. paštas: kbogdzevic@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-22-01-21

Santrauka: *Asmens vardo ir pavardės rašymas tapatybės dokumentuose ir civilinės būklės įrašuose laukė įstatyminio reguliavimo daugiau kaip trisdešimt metų. Galiausiai 2022 m. sausio 18 d. Lietuvos Respublikos (LR) Seimas priėmė asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymą. Pagrindinė įstatymo taisyklė numato, kad LR piliečių vardai ir pavardės rašomi lietuviškais rašmenimis, tačiau numatytos kelios šios taisyklės išimtys. Lietuvos teisinėje sistemoje tai yra naujovė – iki šiol galiojęs teisinis reguliavimas nenumatė galimybės LR piliečiams jiems išduodamuose dokumentuose vardus ar pavardes rašyti kitokiais nei lietuviškais rašmenimis. Naujasis įstatymas, visų pirma, numatė galimybę nelietuvių tautybės asmenims rašyti jų vardus ir pavardes pagal jų tautinį vardyną. Įstatymas taip pat užtikrina galimybę vardą ar pavardę rašyti lotyniško pagrindo rašmenimis ir tais atvejais, kai asmuo ar jo tėvai ar protėviai buvo kitos valstybės piliečiai, jei asmuo pats gyvena ar gyveno užsienyje, jei pasirenkama sutuoktinio arba tėvų ar vieno iš tėvų pavardė, kuri dokumento šaltinyje įrašyta ne lietuviškais rašmenimis. Straipsnyje koncentruojamasi į įvardytas išimtis, jos daugiausia analizuojamos per tarptautinės privatinės teisės prizmę, atskleidžiant priimto reguliavimo teigiamus aspektus ir pagrindinius trūkumus.*

Reikšminiai žodžiai: *asmenvardžių rašyba, asmenvardžių įstatymas, tarptautinė privatinė teisė.*

Įvadas

Vardas ir pavardė yra vieni svarbiausių asmens identifikavimo elementų, atspindinčių jo tautinį tapatumą, parodančių jo priklausymą šeimai ir valstybei. Nekyla abejonių, kad vardų ir pavardžių rašymo asmens dokumentuose klausimai yra susiję su žmogaus teisių įgyvendinimu, todėl turėtų būti reguliuojami įstatymu¹. Tačiau net iki 2022 m. LR piliečių vardų ir pavardžių rašymą reguliavo poįstatyminis teisės aktas – Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio pase“² (toliau – Tarybos nutarimas). Šis teisės aktas, priimtas tik atgavus Nepriklausomybę, neatitiko šių dienų realijų: jo nuostatos buvo pasenusios ir nepakankamos. Tai ypač tapo akivaizdu daugėjant teismuose bylų dėl vardo ar pavardės rašymo dokumentuose įgijus pavardę užsienyje ir norint ją pripažinti Lietuvoje, keičiant pavardę į užsienietišką Lietuvoje (pvz., sudarius santuoką su užsienio piliečiu), registruojant vaiko vardus ir pavardes, kai tėvai yra skirtingų valstybių piliečiai. Nesant atitinkamo reguliavimo teisės spragą teko pildyti teismams. Jie, esant tai pagrindžiančioms aplinkybėms, dažniausiai atsižvelgdavo į piliečių prašymus įrašyti jų vardus ir pavardes pagal užsienio kalbos taisykles. Teismai tokiais atvejais tiesiogiai vadovavosi Europos Sąjungos (toliau – ES) teise ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktika.

1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89–2007. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas. TAR, 2014-02-28, Nr. 2336.

2 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio pase“. *Lietuvos aidas*, 1991-02-06, Nr. 26-0.

Atsižvelgus į pagausėjusią piliečiams palankią teismų praktiką, 2022 m. sausio 18 d. pagaliau buvo priimtas LR asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas³. Šiuo įstatymu sureguliuoti asmens vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose, civilinės būklės aktų įrašuose ir kituose, asmeniui LR išduodamuose oficialiuose dokumentuose, pagrindiniai reikalavimai. Įstatymui tinkamai įgyvendinti priimtas ir poįstatyminis teisės aktas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. 424 „Dėl asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“⁴ (toliau – Vyriausybės nutarimas).

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti naują vardo ir pavardės rašymo dokumentuose reguliavimą, jo atitiktį tarptautinių teismų praktikai. Straipsnyje daugiausia koncentruojamasi į privatinės teisės aspektus, ypatingą dėmesį skiriant tarptautinės privatinės teisės problematikai, kuri ypač retai nagrinėjama Lietuvos teisės doktrinoje. Tarptautinė privatinė teisė reguliuoja santykius su užsienio elementu, o būtent vardai ir pavardės su „užsienio elementu“ ir sukelia daugiausia teisinių klausimų ir diskusijų. Iškeltam tikslui pasiekti pasitelkiami dokumentų analizės, loginis, apibendrinimų, lyginamasis metodai.

3.4.1. Pagrindinės naujojo įstatymo nuostatos – balanso tarp valstybinės lietuvių kalbos apsaugos ir asmens teisės rašyti vardą ir pavardę ne tik lietuviškais rašmenimis beišskant

Vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas, pakeitęs prieš tai galiojusį Aukščiausios Tarybos nutarimą, – gana trumpas, nes susideda tik iš šešių straipsnių. Pagrindinės įstatymo nuostatos įtvirtintos 3 ir 4 straipsniuose. Klausimus, į kuriuos atsako naujas įstatymas, galima suformuluoti paprastai: kaip rašyti vardą ir pavardę asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės įrašuose, kada juos galima rašyti nelietuviškais rašmenimis ir kaip tai daryti. Verta pabrėžti, kad šis įstatymas taikomas visų pirma Lietuvos Respublikos piliečių vardų ir pavardžių rašymui. Tačiau jame ir jį įgyvendinančiame Vyriausybės nutarime įtvirtinti ir tam tikri užsieniečių vardų ir pavardžių rašymo aspektai.

Pagal bendrąją įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą taisyklę Lietuvos piliečio vardas ir pavardė asmens tapatybės dokumentuose ir civilinės būklės aktuose rašomi lietuviškais rašmenimis. Pagal įstatymo 3 straipsnio 2 dalį „sutuoktinio kitam sutuoktiniui ar tėvų arba vieno iš tėvų vaikui suteikta pavardė rašoma Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose lietuviškais rašmenimis ir atsižvelgiant į pavardės formos skirtumus pagal lytį“, išskyrus toliau įstatyme numatytas išimtis. Bendrosios taisyklės iš esmės atitinka ankstesnį reguliavimą. Pagrindiniai senojo ir naujojo reguliavimo skirtumai slypi pagrindinės taisyklės išimtyse. Tarybos nutarimas numatė galimybę rašyti vardus ir pavardes nelietuviškais rašmenimis tik kitos valstybės pilietybę turėjusiems asmenims. Tokiu atveju asmens vardas ir pavardė išduodamame LR piliečio pase galėjo būti rašomi pagal tos valstybės piliečio pasą ar jį atitinkantį dokumentą.

Naujasis reguliavimas numato daugiau Lietuvos piliečio vardo ir pavardės užrašymo lo-

3 Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas. TAR, 2022-01-26, Nr. 1142.

4 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. 424 „Dėl Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“. TAR, 2022-04-28, Nr. 8744.

tyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų⁵) atvejų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, nepaisant to, jog lietuviški rašmenys priklauso lotyniškai abėcėlei⁶, ne visi jos elementai yra lietuvių kalboje. Lietuvių abėcėlėje nėra, pvz., raidžių q, x ir w.

Naujame įstatyme įtvirtintas išimtis galima padalinti į dvi grupes: taikomas situacijoms be užsienio elemento ir esant užsienio elementui. Pirmuoju atveju vardus ir pavardes lotyniškos abėcėlės rašmenimis galima rašyti nelietuvių tautybės LR piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardus ir pavardes LR piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose (įstatymo 3 straipsnio 3 dalis). Aiškinant šią nuostatą svarbus Vyriausybės nutarimo 10 punktas, kuriame aiškinama, kad nelietuvių tautybės LR piliečio vardai ir pavardės turi atitikti jo tautinį vardyną ir turi būti rašomi pagal jo tautinės kalbos rašybos ir darybos taisykles. Kitaip tariant, pvz., lenkų tautybės LR pilietis negalės įrašyti dokumentuose ispaniško ar prancūziško vardo, o tik lenkišką. Minėtame Vyriausybės nutarimo punkte taip pat nurodoma, kad, rašant vaiko vardą ir pavardę, vaiko tėvų ar vieno iš jų tautybę Lietuvos Respublikos gyventojų registre turi būti nurodyta kita negu lietuvių. Nors šios nuostatos svarbios visų pirma tautinių mažumų atstovams, jos gali būti aktualios ir mišrioms šeimoms⁷. Svarbu paminėti, kad šiuo atveju nėra reikalaujama dokumento šaltinio. Kilus abejonėms dėl nelietuvių tautybės LR piliečio pavardės rašymo, gali būti remiamasi dokumento šaltiniu, įrodančiu giminystės ryšiais (pagal tiesiąją ar šoninę giminystės liniją) susijusių asmenų pavardžių rašymą. Vardų rašymą galima nesunkiai įrodyti pasinaudojus atitinkamos kalbos vardų žinytais.

Pagal ankstesnį reguliavimą nelietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės LR piliečio pase turėjo būti rašomi lietuviškais rašmenimis pagal tarimą. Vardas ir pavardė, atsižvelgus į asmens pageidavimą, galėjo būti sugramatinti arba nesugramatinti. Dėl šio reguliavimo Lietuva ne kartą gavo pastabų dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos⁸ įgyvendinimo⁹. Tad įgyvendinti pokyčiai bent iš dalies leis išspręsti įsisenėjusią problemą. Tik iš dalies, kadangi naujasis reguliavimas neleidžia rašyti nelietuviškų diakritinių ženklų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dėl galimybės rašyti vardą ir pavardę su nelietuvišku diakritiniu ženklu jau buvo kreiptasi į teismą. Lietuvos lenkų tautinės mažumos atstovas kreipėsi į Vilniaus miesto apylinkės teismą (toliau – VMAT) prašydamas jo asmens tapatybės dokumentuose vardą ir pavardę užrašyti ne tik su „w“ bet ir „ł“ (Jarosław Wołkonowski). VMAT bylą išsprendė pareiškėjo naudai¹⁰. Tačiau LR generalinė prokurorė, gindama viešąjį interesą, kreipėsi į VMAT prašydama atnaujinti procesą byloje ir atkurti iki sprendimo buvusią padėtį, t. y. neleisti pareiškėjo varde ir pavardėje rašyti „ł“¹¹. Galiausiai teismas sustabdė bylos nagrinėjimą ir kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydamas ištirti, ar Konstitucijos 29 straipsniui, konstituciniam teisinės valstybės principui neprieštarauja: Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo 3 straipsnio 3 dalis, 4 straipsnio 1, 2 dalys tiek, kiek pagal jas neleidžiama nelietuvių tautybės

5 Lietuvos Respublikos terminų banke diakritinis ženklas apibrėžiamas kaip ženklelis virš raidės, po raide, greta jos arba ant jos, tą raidę paverčiantis kita raide. Lietuvos Respublikos terminų bankas, <http://terminai.vlkk.lt/terminas/1443110>.

6 „Visuotinė lietuvių enciklopedija“, <https://www.vle.lt/straipsnis/abeceler/>.

7 Kalbant apie mišrias šeimas turimos omenyje šeimos, kurių nariai yra įvairių valstybių piliečiai.

8 Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, *Valstybės žinios*, 2000-03-08, Nr. 20–497.

9 Pvz., pastaba dėl tautinėms mažumoms priklausančių asmenų vardų ir pavardžių pateikta Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos patariamąjį komiteto ketvirtojoje nuomonėje dėl Lietuvos, priimtoje 2018 m. gegužės 30 d. Su nuomone galima susipažinti: <https://tmde.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/tarptautinis-bendradarbiavimas/europos-tarybos-tautiniu-mazumu-apsaugos-pagrindu-konvencija-ir-jos-igyvendinimas>.

10 Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-13948-1125/2022.

11 „Prašoma atnaujinti procesą civilinėje byloje dėl lotyniško rašmens su diakritiniu ženklu „ł“ rašymo asmenvardžiuose“, <https://www.prokuraturos.lt/lt/prasoma-atnaujintiprocacivilineje-byloje-del-lotynisko-rasmens-su-diakritiniu-zenklu-rasyimo-asmenvardziuose/8556>.

LR piliečių vardus ir pavardes LR piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose rašyti (perrašyti) naudojant „lotyniškos abėcėlės rašmenis su diakritiniais ženklais, esančius kitose abėcėlėse (suformuotose lotyniškos abėcėlės pagrindu kaip ir lietuviškoji abėcėlė)“; ir Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimu Nr. 424 „Dėl asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių 19 punktą tiek, kiek juo, pasak pareiškėjo, leidžiama nelietuvių tautybės LR piliečių vardus ir pavardes LR piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose rašyti ne tik lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų)¹². Konstitucinis Teismas priėmė nagrinėti pateiktą prašymą.

Kita grupė išimčių, leidžiančių rašyti vardus ir pavardes lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų), yra susijusi su tarptautinį (arba užsienio) elementą turinčiais atvejais. Pagal naujojo įstatymo 4 straipsnio nuostatas, vardas ir pavardė LR piliečio asmens tapatybės dokumentuose ir civilinės būklės aktuose gali būti įrašyti nelietuviškais rašmenimis, jei taip jie yra įrašyti dokumento šaltinyje. Analizuojant šią išimtį svarbu išsiaiškinti kelis aspektus: kokiais atvejais leidžiama vardą ir pavardę nurašyti ar perrašyti iš dokumento šaltinio nelietuviškais rašmenimis, kaip tai reikėtų padaryti ir kas gali būti laikoma dokumento šaltiniu.

3.4.2. Vardų ir pavardžių nurašymas ir perrašymas iš dokumento šaltinio

Įstatymas įpareigoja vardą ir pavardę perrašyti arba nurašyti paraidžiui iš dokumento šaltinio tik lotyniškos abėcėlės rašmenimis be diakritinių ženklų. Jei dokumento šaltinyje vardas ir pavardė rašomi nelotyniškos abėcėlės rašmenimis, jie perrašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis be diakritinių ženklų, išskyrus raides su diakritiniais ženklais, esančias lietuvių kalbos abėcėlėje¹³. Jeigu tokiam dokumente vardas ir pavardė įrašyti ir lotyniškos, ir nelotyniškos abėcėlės rašmenimis, nurašomi paraidžiui lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų). Valstybės nutarimas numato, kad jei dokumento šaltinyje vardas ir pavardė įrašyti nelotyniškos abėcėlės rašmenimis, jie perrašomi laikantis transliteravimo lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų) taisyklių, o jeigu tokių taisyklių nėra, tai Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) tvirtinamų transliteravimo lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų) taisyklių, o nesant ir joms – vadovaujamosi Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos Mašininio skaitymo kelionės dokumentų taisyklėmis¹⁴. Svarbu paminėti ir tai, kad Vyriausybės nutarime nuostatos dėl vardų ir pavardžių nurašymo ir perrašymo yra detalizuojamos ir nurodoma, kad gali būti nurašomi ir papildomi ženklai (brūkšnelis, apostrofas, skliaustai, taškas).

Įstatymas aiškiai apibrėžia, kas laikoma „dokumento šaltiniu“. Pagal įstatymo 2 straipsnio 1 dalį, dokumento šaltinis – tai „Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybės kompetentingos institucijos sudarytas ir (arba) išduotas asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas ar civilinės būklės akto įrašą liudijantis dokumentas, teismo sprendimas, kuriais remiantis šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka rašomi asmens vardas ir pavardė šio įstatymo 1 straipsnyje nurodytuose dokumentuose“. Reikėtų pabrėžti, kad minėtiems dokumentams galioja įprastos tokiems dokumentams taikytinos pripažinimo taisyklės, įtvirtintos nacionaliniuose, tarptautiniuose ar ES

12 „Priimtas nagrinėti prašymas įvertinti teisinio reguliavimo dėl asmenvardžių rašymo dokumentuose atitiktą Konstitucijai“, <https://lrkt.lt/lt/apie-teisma/naujienos/1331/priimtas-nagrineti-prasymas-ivertinti-teisinio-reguliavimo-del-asmenvardziu-rasymo-dokumentuose-atitikti-konstitucijai:498>.

13 Todėl toliau tekste bus rašoma „be nelietuviškų diakritinių ženklų“.

14 Aktualios svetimvardžių transliteravimo taisyklės yra paskelbtos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tinklalapyje, https://vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/apie-skyriu-svetimvardziai#Perra_a.

teisės aktuose¹⁵. Vyriausybės nutarime detalizuojama, kad 4 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodytu atveju dokumento šaltiniu nelaikomas dokumentas, išduotas arba sudarytas ne lietuvių kalba dabartinėje Lietuvos teritorijoje iki 1990 m. kovo 11 d. Šia nuostata siekiama išvengti rėmimosi okupacinės valdžios išduotais dokumentais. Tačiau turint omenyje tai, kad visų iki Nepriklausomybės atkūrimo gimusių piliečių civilinės būklės įrašai sudaryti okupacinės valdžios, ši nuostata gali būti sunkiai įgyvendinama praktikoje.

Klausimas, kokiais atvejais leidžiama vardą ir pavardę nurašyti ar perrašyti iš dokumento šaltinio nelietuviškais rašmenimis, ypač įdomus tarptautinės privatinės teisės kontekste. Ši teisė taikytina tada, kai atvejis turi užsienio elementą. Minėtas užsienio elementas yra susijęs su byloje dalyvaujančiais asmenimis (pvz., jie yra skirtingų valstybių piliečiai), užsienyje esančiu objektu, užsienyje įvykusi įvykiu ir pan. Tarptautinio elemento buvimas byloje lemia vadinamųjų kolizinių normų¹⁶ taikymą. Gali atsitikti ir taip, kad tam tikras įvykis jau įvyko užsienyje ir jam taikytinos teisės nustatyti nereikia, – tokiu atveju kyla jo pripažinimo klausimas. Šios dažniausiai pasitaikančios situacijos pavyzdys gali būti užsienyje sudaryta santuoka, kuri turi būti pripažinta Lietuvoje, ar užsienyje įgyto vardo ar pavardės pripažinimo klausimas.

Pagal naujojo įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 1 punktą vardą ir pavardę Lietuvos piliečio asmens tapatybės dokumente arba civilinės būklės akte galima įrašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be nelietuviškų diakritinių ženklų), kai „jis arba jo vienas iš tėvų, senelių, prosenelių ar kitų pagal tiesiąją giminystės liniją protėvių turėjo ar turi kitos valstybės pilietybę ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje“. Iš dalies minėta išimtis atitinka prieš tai galiojusiąją, įtvirtintą Tarybos nutarimo 3 punkte. Tačiau, skirtingai negu Tarybos nutarime, nereikalaujama, kad būtinai kitą pilietybę turėtų asmuo, kurio vardą ar pavardę siekiama įrašyti nelietuviškais rašmenimis. Ši nuostata aktuali asmenims, kurių tėvai ar protėviai pakeitė pilietybę, taip pat mišrių šeimų vaikams. Analizuojama išimtis svarbi ypač ES teisės kontekste. Neretai, asmeniui turint kelias pilietybes, valstybės linkusios prioretizuoti savo pilietybę. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo¹⁷ 8 straipsnį, LR pilietį, kuris kartu yra ir kitos valstybės pilietis, Lietuvos valstybė laiko tik LR piliečiu. Panašias nuostatas galima rasti ir kitų valstybių teisėje, pvz., Lenkijos tarptautinės privatinės teisės įstatymo¹⁸ 2 straipsnio 1 dalyje, Belgijos tarptautinės privatinės teisės kodekso¹⁹ 3 straipsnio 2 dalyje. Toks reguliavimas reiškia, kad jei valstybės piliečiai turi tik jiems skirtas teises ar pareigas, jie nėra nuo jų atleidžiami dėl to, kad tuo pačiu metu yra ir kitos valstybės piliečiai. Pavyzdžiui, vardų ir pavardžių atveju, nesant naujojo įstatymo numatytos išimties, Lietuvos piliečių vardai ir pavardės būtų rašomi be jokių išimčių tik lietuviškais rašmenimis neatsižvelgiant į šių asmenų turimą kitos valstybės pilietybę. Akivaizdu, kad tokiu atveju galėtume susidurti su situacija, kai tas pats asmuo skirtingose valstybėse turėtų skirtingus vardus ir pavardes. Tokia padėtis sukeltų sunkumų ne tik pačiam asmeniui ir jo šeimai (pvz., palikimo byloje), bet ir valstybių įstaigoms (pvz., ieškant nusikaltimą įvykdžiusio asmens).

Reguliavimas, prioretizuojantis savo valstybės pilietybę, sulaukė ESTT kritikos. Byloje *Garcia-Avello* ESTT pabrėžė, kad „tokia situacija, kai šeimos narių pavardės skirtingos, gali sukelti rimtų nepatogumų suinteresuotiesiems asmenims tiek profesiniame, tiek privačiame gyvenime, visų pirma sunkumų vienoje valstybėje narėje, kurios piliečiai jie yra, pasinaudoti aktų arba do-

15 Pvz., 2019 m. birželio 25 d. Tarybos reglamento (ES) 2019/1111 dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija), OL L 178, 2019-07-02, p. 1–115.

16 Kolizinė norma – tai teisės norma, kuria remiantis nustatoma teisė, taikytina santykiui su užsienio elementu.

17 Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010-12-09, Nr. 144–7361.

18 2011 m. vasario 4 d. Tarptautinės privatinės teisės įstatymas (*Lenkijos Respublikos oficialusis leidinys*, 2011-02-04, Nr. 80 poz. 432).

19 Wetboek van internationaal privaatrecht. *Belgisch Staatsblad*. 2004-07-27, p. 57344.

kumentų, surašytų kitoje valstybėje narėje, kurios piliečiai jie taip pat yra, pripažįstama pavarde, sukuriama is teisiniais padariniais²⁰. Galiausiai ESTT pripažino, kad ES teisei prieštarauja atsiskyimas leisti asmeniui, turinčiam kelių valstybių narių pilietybes, gyvenančiam vienoje iš jų, turėti pavardę pagal kitos valstybės narės, kurios irgi yra pilietis, teisę ir tradicijas²¹. Tad galima teigti, kad naujasis vardų ir pavardžių rašymo reguliavimas, leidžiantis suvienodinti keliose valstybėse, kurių asmuo yra pilietis, turimus vardus ir pavardes, atitinka ESTT praktiką. Užtat žiūrint per žmogaus teisių prizmę, užsienyje įgyto vardo ar pavardės nepripažinimas, kai valstybinės institucijos atsisako pakeisti jų civilinės būklės registre esančius asmens vardą ir pavardę į turimus pagal kitos valstybės teisę, gali reikšti šio asmens teisės į privataus ir šeimos gyvenimo pažeidimą²².

Įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 2 punktas numato, kad vardą ir pavardę galima nurašyti ar perrašyti iš dokumento šaltinio, jeigu jie yra įgyti užsienio valstybėje, kurioje suinteresuotas asmuo gyvena ar gyveno, ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje. Analizuojant šį punktą, aktualūs keli dalykai. Pirma, pripažinti užsienio valstybėje įgytus vardą ir pavardę galima tik jeigu asmuo toje valstybėje gyvena ar gyveno, ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje. Nors įstatymas to aiškiai nesako, akivaizdu, kad ir dokumento šaltinis turi būti išduotas valstybės, kurioje asmuo gyvena, institucijų. Aptariamo apribojimo tikslas yra išvengti situacijos, kai asmuo išvyksta į kitą valstybę tik tam, kad pasikeistų vardą ar pavardę į tokius, kurie kitu atveju Lietuvoje nebūtų leidžiami. Kitaip tariant, reikalaujama, kad tarp asmens ir valstybės, kurioje jis įgijo vardą ar pavardę, egzistuotų realus, neatsitiktinis ryšys. Pasirinktas ryšys – gyvenamoji vieta – neturėtų stebinti. Iš esmės tarptautinėje privatinėje teisėje sprendžiant su asmeniu susijusius klausimus dažniausiai remiamasi jo pilietybės ar gyvenamosios vietos valstybės teise.

Aiškinant gyvenamosios vietos sąvoką nereikėtų apsiriboti vien tik gyvenamosios vietos deklaravimu tam tikroje valstybėje. Iš tikrųjų deklaruota gyvenamoji vieta nebūtinai atspindi realų asmens ir valstybės ryšį. Asmuo gali deklaruoti gyvenamąją vietą tam tikroje valstybėje, pvz., mokesčių mokėjimo sumetimais ar norėdamas gauti tam tikras paslaugas valstybėje, gauti vairuotojo teises ir pan. Asmuo gali deklaruoti gyvenamąją vietą ir keliose valstybėse. Nustatant asmens gyvenamąją vietą, reikėtų atsižvelgti į įvairias faktines aplinkybes, pvz., kur asmuo gyvena (turi nuosavą nekilnojamąjį turtą ar nuomoja), kur dirba, kur yra jo šeima. Tai yra svarbu, kadangi vardo ir pavardės pripažinimas, jei jie įgyti valstybėje, kurioje asmuo gyvena, grindžiami tuo, kad galimai asmuo renkasi vardą ir pavardę, leidžiančius geriau integruotis visuomenėje. Jie atspindi asmens ir valstybės, su kuria asmens gyvenimas glaudžiai susijęs, ryšį.

Pripažįstant užsienio valstybėje, kurioje asmuo gyvena ar gyveno, įgytą vardą ar pavardę, nėra tikrinamas vardo ar pavardės įgijimo pagrindas ar šiam įgijimui taikytina teisė. Vardo ar pavardės keitimo pagrindų priklausomai nuo valstybės gali būti įvairių. Pavardės keitimas dažniausiai siejasi su šeimos santykiais, pvz., santuokos ar partnerystės sudarymu ar nutraukimu, įvaikinimu, vaiko pripažinimu, tėvystės ar motinystės nustatymu ar nuginčijimu. O vardo keitimas yra dažniausiai susijęs tiesiog su asmens noru dėl tam tikrų priežasčių turėti kitą arba kitaip rašomą vardą, vietoje vieno vardo turėti du vardus ar atvirkščiai – vietoje dviejų turėti vieną vardą.

Svarbu ir tai, kad užsienyje įgytam vardui ir pavardei netaikomos Lietuvoje galiojančių VLKK vardų ir pavardžių rašymo, sudarymo ar panašios gairės, pvz., jeigu Lietuvos pilietė įgijo latvišką pavardę Švedijoje ir ta pavardė dokumento šaltinyje įrašyta kitaip negu to reikalauja la-

20 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2003 m. spalio 2 d. sprendimas byloje *Garcia Avello*, C148/02, ECLI:EU:C:2003:539, 36 punktas.

21 *Ibid.*, 45 punktas.

22 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. gruodžio 5 d. sprendimas byloje *Henry Kismoun prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 32265/10.

tvių kalbos taisyklės, Lietuvoje pripažįstant šią pavardę nebus vadovaujama VLKK išaiškinimu dėl už kitataučių ištekėjusių moterų pavardžių sudarymo²³.

Už kitataučių ištekėjusių moterų pavardžių klausimas aktualus nagrinėjant įstatymo 4 straipsnio 3 dalį, pagal kurią pavardę galima nurašyti ar perrašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be nelietuviškų diakritinių ženklų), kai pasirenkama sutuoktinio pavardė, kuri dokumento šaltinyje įrašyta nelietuviškais rašmenimis. Tai gali būti aktualu ne tik su kitos valstybės piliečiu, bet ir su tautinei mažumai priklausančiu asmeniu susituokusiam asmeniui. Šis punktas gali būti taikomas tais atvejais, kai: pavardė dėl santuokos keičiama Lietuvoje (santuoka sudaroma Lietuvoje arba santuoka yra sudaryta užsienyje, tačiau ten nebuvo pasirinktos pavardės, kurias sutuoktiniai turės po santuokos sudarymo arba norima užsienyje padarytą pasirinkimą pakeisti) arba buvo pakeista užsienyje. Šios normos taikymas, jei pavardė perrašoma ar nurašoma iš užsienyje išduoto santuokos liudijimo arba tuokiantis Lietuvos piliečiams, kurių bent vienas yra nelietuvių tautybės, sudėtingesnių klausimų nekelia. Pirmuoju atveju pavardė, kad ir kokia ji būtų, perrašoma arba nurašoma iš dokumento šaltinio. Antruoju atveju taikomos visos Lietuvoje taikytinos pavardžių sudarymo ir keitimo taisyklės, pvz., Civilinio kodekso (toliau – CK) nuostatos dėl sutuoktinių pavardžių ir jau minėtos VLKK gairės dėl už kitataučių ištekėjusių moterų pavardžių sudarymo. Tačiau nėra visai aišku, kiek minėtos nuostatos taikomos, kai santykyje atsiranda užsienio elementas, pvz., Lietuvos piliečiai, kurių bent vienas yra nelietuvių tautybės, susituokė užsienyje ir sudarydami santuoką nepasirinko pavardžių arba kai užsienyje sudaryta santuoka tarp Lietuvos ir užsienio piliečių ir nepasirinktos pavardės. Kyla klausimas, kurios valstybės teisė taikytina – Lietuvos ar užsienio. Jeigu užsienio – tai kurios valstybės? Taip pat svarbu apibrėžti, kokia apimtimi taikoma nustatyta (užsienio ar Lietuvos) taikytina teisė. Tai svarbu, nes nurašyti ar perrašyti pavardę iš dokumento šaltinio, kaip tai numato įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 3 punktas, galima tik tuo atveju, kai apskritai egzistuoja teisė pasirinkti sutuoktinio pavardę. Ne visų valstybių teisės tokią galimybę numato. Tokios galimybės nenumato Ispanijos teisė. Vokietijos teisė numato galimybę sutuoktiniams sudarant santuoką pasirinkti jų pavardėms taikytiną teisę. Jiems pasirinkus pavardžių keitimo nenumatančią teisę, sudarius santuoką pavardės lieka nepakitusios. Tad kyla klausimas: ar tuo atveju, kai teisė nenumato pavardžių pakeitimo (pvz., Ispanijoje), vis dėlto yra galimybė pasirinkti sutuoktinio pavardę ir ją perrašyti iš dokumento šaltinio?

Lietuvos tarptautinėje privatinėje teisėje, skirtingai negu, pvz., Lenkijos ar Vokietijos, nėra specialių pavardėms skirtų kolizinių normų. Tokiu atveju galima būtų svarstyti kelias galimybes. Galima taikyti kolizines normas, skirtas asmens teismumui, nes vardas ir pavardė yra glaudžiai susiję su pačiu asmeniu, pavardė įgyjama gimstant. Kita galimybė būtų taikyti kolizines normas, skirtas santykiui, dėl kurio pavardė pakito ar gali kisti, pvz., santuokos atveju galima būtų taikyti kolizines normas, skirtas santuokos pasekmėms. Kadangi Lietuvos CK numato atskiras taisykles asmeniniams ir turtiniams sutuoktinių santykiams (1.27–1.28 straipsnių nuostatos), tinkamiausios atrodytų kolizinės normos, skirtos asmeniniams santykiams tarp sutuoktinių. Minėtų galimybių analizė, nors galėtų būti įdomi, tačiau žymiai išeina už šio straipsnio ribų. Todėl neplečiant diskusijos dėl to, kuri kolizinė norma tinkamesnė, toliau nagrinėjami tik tie atvejai, kai pavardės pasirinkimui sudarant santuoką yra taikoma užsienio teisė. Jei ši teisė nenumato galimybės keisti pavardę santuokos sudarymo metu ir Lietuvoje, nors tai būtų susiję su Lietuvos piliečiu, tokį keitimą reikėtų leisti apsvačius galimas jo pasekmes, pvz., faktą, kad galimai asmuo skirtingose valstybėse turės skirtingas pavardes. Jei galimybė pasirinkti sutuoktinio pavardę užsienio teisėje egzistuoja, tada nebėra abejonių dėl galimybės perrašyti pasirinktą pavardę iš dokumento šaltinio. Kyla klausimas, ar tokiu atveju reikėtų taikyti VLKK gaires dėl moterų,

23 „Kaip sudaromos už kitataučių ištekėjusių moterų pavardės (iš nelietuviškos kilmės vyro pavardės)?“, https://vlkk.lt/aktualiausias-temos/asmenvardziai#avd_mot_kitataut.

ištekėjusių už kitataučių, pavardžių. Vyriausybės nutarimo 4 punkto 4.2 papunktis aiškiai numato, kad vardai ir pavardės rašomi laikantis VLKK patvirtintų lietuvių kalbos rašybos taisyklių, kitų teisės aktų ar rekomendacijų, nustatančių vardų ir pavardžių rašymą, išskyrus atvejus, numatytus naujojo įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje ir 4 straipsnio 2 dalyje. Taip pat paminėtinas ir Vyriausybės nutarimo 8 punktas, kuris nurodo, kad „moterų ir mergaičių pavardės rašomos laikantis Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nustatytų moterų pavardžių darymo reikalavimų, išskyrus Įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje ir 4 straipsnio 2 dalyje nurodytus atvejus“. Tad darytina išvada, kad, net jei pavardės dėl santuokos keitimas įvyksta Lietuvoje, nurašant ar perrašant pavardę iš dokumento šaltinio, netaikomos anksčiau minėtos VLKK gairės ir moterų bei mergaičių pavardžių sudarymo taisyklės.

Paskutinė įstatymo 4 straipsnio 2 dalies įtvirtinta išimtis numato, kad lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be nelietuviškų diakritinių ženklų) galima įrašyti vardą ar pavardę, jei asmens tėvų ar vieno iš tėvų pavardė dokumento šaltinyje įrašyti nelietuviškais rašmenimis. Ši išimtis aktuali Lietuvos piliečiams, kurių vienas iš tėvų yra nelietuvių tautybės arba yra užsienio pilietis.

Galiausiai paminėtina, kad visais naujojo įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atvejais asmens prašymu jo vardas ir pavardė gali būti rašomi lietuviškais rašmenimis arba lietuviška vardo ir pavardės forma.

Išvados

1. Priėmus Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymą, aiškiai iškeliamas daugelį metų sprendimo nesulaukęs vardų ir pavardžių rašymo ne tik lietuviškais rašmenimis klausimas ir praktinis jo aspektas. Jis numato tik dalinį šio klausimo sprendimą, nes įstatymas nenumato galimybės rašyti vardo ir pavardės su nelietuviškais diakritiniais ženklais. Kadangi šiuo metu Konstitucinis Teismas priėmė nagrinėti klausimą dėl galimybės rašyti vardą ir pavardę su nelietuviškais diakritiniais ženklais atitikimo Konstitucijai, tikėtina, kad įstatymo neišspręstą klausimą artimiausiu metu išspręs Konstitucinis Teismas.
2. Įstatymas įtvirtina galimybę rašyti LR piliečio vardą ir pavardę lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be nelietuviškų diakritinių ženklų) juos įgijus ir keičiant tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėje. Abiem atvejais keliamos papildomos sąlygos. Kitaip tariant, nėra įtvirtinta visiškai laisvė asmeniui pasirinkti, kaip jo vardas ir pavardė bus įrašyti jo tapatybės dokumentuose ir civilinės būklės įrašuose.
3. Kai kurie iš minėtų apribojimų gali kelti praktinio pobūdžio klausimų, pvz., įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 3 punktas, leidžiantis pasirinkti sutuoktinio, kurio pavardė dokumento šaltinyje įrašyta nelietuviškais rašmenimis, pavardę. Tačiau įstatymas nedetalizuoja, ar omenyje turimi tik tie atvejai, kai pavardė jau pakeista užsienyje ir pasirinkta sutuoktinio užsienietiška pavardė, ar ir tie, kai pavardė keičiama Lietuvoje. Manytina, kad šią normą reikėtų suprasti plačiai ir taikyti abiem minėtais atvejais.

Legal Changes in the Field of Writing Personal Names

Mykolas Romeris University Law School
Institute of International and European Union Law
Prof. Dr. Katažyna Bogdzevič
Email: kbogdzevic@mruni.eu
DOI: 10.13165/LT-22-01-21

Summary. *The practice of writing a person's name in identity documents and civil status records awaited legislative regulation for over thirty years. Finally, on 18 January 2022, the Seimas of the Republic of Lithuania adopted the law on writing a person's first name and surname in documents. The main rule of this law stipulates that Lithuanian citizens' first names and surnames should be written in Lithuanian characters. The law introduces several exceptions to this rule, which is a novelty in the Lithuanian legal system since the former legal regulation accepted only one exception: allowing Lithuanian citizens' names to be written using non-Lithuanian characters. The first exception of the new law allows for persons of non-Lithuanian nationality to write their first and last names according to their national nomenclature. The law also ensures the possibility of writing the name or surname in Latin characters, in cases where: the person or their parents or ancestors were citizens of another state; the person themselves lives or lived abroad; or the surname of the spouse or parent or one of the parents, which in the document source is written in non-Lithuanian characters, is chosen. This article focuses on these named exceptions, which are primarily analyzed from the standpoint of private international law, thus revealing the positive aspects and the main shortcomings of the adopted regulation.*

Keywords: *writing of names, law on names, private international law.*